

تحلیل باید و نبایدهای جنایی ایران در خصوص عرضه مواد مخدر

تالیف

دکتر علی رزمان

مدرس دانشگاه

انتشارات قانون یار

۱۳۹۷

فهرست مطالب

مقدمه

فصل اول

قوانین مربوط به ورود و عرضه مواد مخدر در
ایران و نقش دستگاه‌ها در کنترل ورود و عرضه
مواد مخدر

بخش اول: سیر تاریخی قوانین مصوب شده
در مورد مبارزه با جرائم مواد مخدر
مبحث اول: بررسی قوانین مصوب شده در
مبارزه با ورود و عرضه مواد مخدر در دوران
قبل از انقلاب

گفتار اول: دوره اول قانونگذاری از سال ۱۲۸۹
تا ۱۳۳۳

بند اول: قانون تحدید تریاک و نواقص آن
بند دوم: قانون انحصار دولتی تریاک

گفتار دوم: دوره دوم قانونگذاری از سال ۱۳۳۴
تا ۱۳۴۷

بند اول: قانون منع کشت خشخاش و استعمال
تریاک

بند دوم: قانون راجع به اصلاح قانون منع
کشت خشخاش و استعمال تریاک

گفتار سوم: دوره سوم قانونگذاری از سال
۱۳۴۷ تا ۱۳۴۸

بند اول: قانون اجازه کشت محدود خشخاش
مصوب ۱۳۴۷

بند دوم: قانون تشدید مجازات مرتکبین اصلی
جرایم مندرج در قانون اصلاح قانون منع
کشت خشخاش

گفتار چهارم: دوره چهارم قانونگذاری از سال
۱۳۴۹ تا ۱۳۵۷

مبحث دوم: بررسی قوانین مصوب شده در
مورد مبارزه با ورود و عرضه مواد مخدر در
دوران بعد از انقلاب

گفتار اول: دوره اول قانونگذاری از سال ۱۳۵۹
تا ۱۳۶۷

بند اول: لایحه قانون تشدید مجازات مرتکبین
توزیع کننده مواد مخدر و اقدامات تأمینی و
درمانی به منظور مداوا و اشتغال به کار
معتادین

بند دوم:قانون مبارزه با مواد مخدر مصوب

مجمع تشخیص مصلحت نظام

گفتار دوم:دوره دوم قانونگذاری از سال ۱۳۷۶

تا ۱۳۸۹

بند اول:قانون اصلاح قانون مبارزه با مواد

مخدر و الحاق موادی به آن مصوب مجمع

تشخیص مصلحت نظام

بند دوم:سیاستهای کلی نظام در مبارزه با

ورود و عرضه مواد مخدر مصوب مهر ۳۸۵

بند سوم:اصلاحیه قانون اصلاح مبارزه با مواد

مخدر مصوب ۱۳۸۹مجمع تشخیص مصلحت

نظام

بخش دوم:بررسی عملکرد دستگاه ها در

مبارزه با ورود و عرضه مواد مخدر

مبحث اول: چالش ها و وظایف قوا و سازمان
های پاسخگو در تدوین سیاست جنایی مبارزه
با ورود و عرضه مواد مخدر
گفتار اول: قوه مقننه
گفتار دوم: قوه مجریه
بند اول: وزارت کشور و وظایف آن در مبارزه
با ورود و عرضه مواد مخدر
بند دوم: وزارت امور خارجه و وظایف آن در
مبارزه با ورود و عرضه مواد مخدر
بند سوم: وزارت اطلاعات و وظایف آن در
مبارزه با ورود و عرضه مواد مخدر
بند چهارم: وزارت آموزش و پرورش و وظایف
آن در مبارزه با ورود و عرضه مواد مخدر

بند پنجم: وزارت بهداشت، درمان و آموزش
پزشکی و وظایف آن در مبارزه با ورود و
عرضه مواد مخدر

بند ششم: وزارت علوم، تحقیقات و فناوری و
وظایف آن در مبارزه با ورود و عرضه مواد
مخدر

بند هفتم: وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای
مسلح و وظایف آن در مبارزه با ورود و عرضه
مواد مخدر

مبحث دوم: دستگاه عدالت کیفری

گفتار اول: مراجع انتظامی

بند اول: رویکرد مبارزه با مواد مخدر در بعد
انتظامی

بند دوم: وضعیت مبارزه با ورود و عرضه مواد
مخدر و عملکرد دستگاه انتظامی
بند سوم: شیوه های جهانی مبارزه با مواد
مخدر

گفتار دوم: مراجع قضائی و تحلیل مجازات
های مصادره ، اعدام ، حبس و شلاق
بند اول: مصادره و جریمه ی نقدی

بند دوم: مجازات اعدام

بند سوم: مجازات شلاق

بند چهارم: مجازات حبس

بند پنجم: مناسبترین مجازات ها برای جرائم
مواد مخدر

گفتار سوم: سازمان زندان ها

فصل دوم

مبارزه با ورود و توزیع مواد مخدر در صحنه بین الملل و ایران و اقدامات پیشگیرانه در عرضه مواد مخدر در زندان های ایران

بخش اول: مبارزه با ورود و عرضه مواد مخدر در صحنه بین الملل و مقایسه با استراتژی های ایران

مبحث اول: مبارزه با عرضه و ورود مواد مخدر در صحنه بین الملل

گفتار اول: استراتژی کشورهای اروپایی

بند اول: انگلیس

بند دوم: آلمان

بند سوم: فرانسه

بند چهارم: سوئیس

گفتار دوم: استراتژی کشورهای آسیایی

بند اول: ترکیه

بند سوم: تایلند

گفتار سوم: نگرش منطقه ای به پدیده اعتیاد و

ورود و عرضه مواد مخدر

مبحث دوم: مقایسه تطبیقی وضعیت ایران با

استانداردهای مطلوب جهانی

گفتار اول: مشکلات موجود برای مبارزه با

ورود و عرضه مواد مخدر

بند اول: افزایش تعداد درگیرها و تلفات:

بند دوم: افزایش هزینه‌های کنترل مرز:

بند سوم: تسهیل ورود سایر کالاهای قاچاق از

مرزها:

بند چهارم: تسهیل تردد اتباع بیگانه

بند پنجم: لطمه به اجرای طرح راهبردی

آمایش سرزمینی

بند ششم: مقرون به صرفه نبودن سایر

فعالیت‌های اقتصادی و فرار سرمایه

بند هفتم: ناامن کردن فضا جهت

سرمایه‌گذاری :

گفتار دوم: استراتژی‌های مبارزه با ورود و

عرضه مواد مخدر و تعامل ساختاری آن با

برنامه‌های عملیاتی و شرح

بند اول: استراتژی ملی ”مقابله با پدیده مواد

مخدر و روانگردانها“

بند دوم: استراتژی ”مه‌ار انتظارات و

توقعات“

بند چهارم: استراتژی ”مشارکت اجتماعی

بند پنجم: استراتژی "نظم اجتماعی"

بند ششم: استراتژی "مشارکت دادن مردم در

مبارزه علیه جرم و ناهنجاری"

بند هفتم: استراتژی "آموزش های مدنی و

بسیج عمومی علیه پدیده مواد مخدر و

روانگردان"

بند هشتم: استراتژی "پاسخگویی به

مشکلات"

بند نهم: استراتژی "توسعه متوازن"

بند دهم: استراتژی "اشتغال و مقابله جدی با

بیکاری

بند یازدهم: جایگزین شدن رویکرد قانون

محوری

بند دوازدهم: پایان دادن به فضای آزمایشی

بند سیزدهم: استراتژی جایگزینی ” رویکرد
جذب و مشارکت “ به جای ” رویکرد دفع و
طرد “

بند چهاردهم: استراتژی ” بازسازی جایگاه
رسانه های جمعی داخلی در عرصه های
عمومی “

گفتار سوم: تحقق ابعاد مبارزه و احصاء
اشخاص حقیقی و حقوقی مجری یا موثر در
هر حوزه

بند اول: درمان، بازتوانی و کاهش آسیب
معتادان

بند دوم: پیشگیری از اعتیاد به موادمخدر و
روان گردان ها

بخش دوم: ورود و عرضه مواد مخدر در زندانها
ی ایران

مبحث اول: عوامل مؤثر بر ورود و عرضه مواد
مخدر به زندانهای کشور

گفتار اول: آسیب شناسی اجتماعی ورود مواد
مخدر به زندان

بند اول: بررسی مسائل تأثیرگذار اجتماعی در
ورود و مصرف مواد مخدر در زندانها

گفتار دوم: آسیب شناسی اقتصادی ورود مواد
مخدر به زندانها

بند اول: موارد فیزیکی برای جلوگیری از ورود
مواد مخدر به زندانها

مبحث دوم: راه های ورود و عرضه مواد مخدر
به زندان و راهکارهای مقابله و جلوگیری آن

گفتار اول: ورود مواد مخدر به داخل زندان
توسط زندانیان جدیدالورود و راههای
پیشگیری

بند اول: جاسازی در داخل موی سر

بند دوم: جاسازی در داخل دهان

بند سوم: جاسازی زیر بیضه‌ها و اندام تناسلی

بند چهارم: جاسازی در سوراخهای بدن

بند پنجم: جاسازی داخل اعضای مصنوعی

بدن

مبحث دوم: جاسازی مواد مخدر وارد شده در

داخل بندها و اماکن زندانی و راههای کشف

آن

گفتار دوم: بررسی انواع روش های جاسازی
توسط زندانیان بی بضاعت برای زندانیان
مختلف

بند اول: جاسازی لابلای وسائل بهداشتی
بند دوم: جاسازی درون وسائل و قرصهای
دارویی

بند سوم: جاسازی لابلای وسائل شخص
بند چهارم: جاسازی درون لوازم التحریر، کتابها
و دفترچه‌ها

بند پنجم: جاسازی درون میوه‌جات و بدن
زندانی

بند ششم: جاسازی در کف اطاقها، دیوارها و
کانال کولر

بند هفتم: جاسازی داخل دستشویی‌ها و یا
حمامها

بند هشتم: مخفی نمودن مواد داخل شیارهای

پایه تخت خوابها

گفتار سوم: ورود مواد مخدر از طریق

کارمندان، پرسنل ناجا (کادر وظیفه) و راههای

پیشگیری

بند اول: اغفال مأمورین و پرسنل مراقب

بند دوم: ورود مواد از طریق برجهای نگهبانی

بند سوم: ورود مواد مخدر به داخل زندان

توسط پرسنل هنگام مراجعت از مرخصی

فصل سوم

کارکرد مرزها در ورود و عرضه مواد مخدر و بازار

مواد مخدر در ایران با نگاه آماری

بخش اول: کارکرد مرزها در ورود و عرضه
مواد مخدر

مبحث اول: عوامل سیاسی

گفتار اول: وضعیت روابط سیاسی دو کشور
همسایه

گفتار دوم: میزان اعمال حاکمیت حکومت
کشور همسایه در قلمرو خود

گفتار سوم: حضور و مداخله قدرت های فرا
منطقه ای

گفتار چهارم: طرح و سیاست های دولت ها در
مورد کنترل مطلوب مرزها.

بند اول: سازماندهی مناسب

بند دوم: تجهیزات مناسب

بند سوم: پرسنل با انگیزه مرزی

بند چهارم: عمران مرزها

بند پنجم: موازین قانونی

بند ششم: هماهنگی

مبحث دوم: عوامل طبیعی ، اقتصادی و انسانی

گفتار اول: وضعیت توپوگرافی مناطق مرزی

گفتار دوم: اختلاف سطح توسعه و تفاوت

فاحش درآمد و قیمت کالا و خدمات

گفتار سوم: کمبود زیر ساخت های توسعه و

ضعف بنیان های اقتصادی در مناطق مرزی

گفتار چهارم: اشتراک قومی و مذهبی

مرزنشینان دو طرف مرز

گفتار پنجم: پراکندگی و سیار بودن جمعیت

در مناطق مرزی

بخش دوم: بازار فروش و توزیع مواد مخدر در

ایران با بررسی شهر تهران

مبحث اول: مسیره‌های ترانزیت

گفتار اول: ورود تریاک به نقاطی از ایران و

توزیع محلی آن (بویژه در تهران)

گفتار دوم: خلوص مواد مخدر

گفتار سوم: روند قیمت و دلایل نوسان قیمت

مبحث دوم: قیمت و ارزش افزوده مواد مخدر

در مراحل مختلف توزیع در ایران و تهران

گفتار اول: توزیع کنندگان مواد مخدر

گفتار دوم: عملکرد ارگانهای مبارزه با مواد

مخدر و سازمان‌های بازپروری

گفتار سوم: الگوی نهایی توزیع مواد در تهران

بند اول: مصرف مواد مخدر

بند دوم: سهم و حجم مصرف مواد مخدر

گفتار چهارم: مصرف کنندگان مواد مخدر و
الگوی مصرف ویژگیهای اقتصادی و اجتماعی
مصرف کنندگان مواد مخدر ایران
گفتار پنجم: بررسی طرح جامع پیشگیری از
ورود و عرضه مواد مخدر (۱۳۸۸)

منابع و مأخذ

مقدمه

اگرچه با تصویب قانون جدید مبارزه با مواد مخدر، راهکارهای حقوقی مبارزه جدی با این معضل فراهم گردید و با ادغام نیروی سه گانه کمیته انقلاب اسلامی، شهربانی و ژاندارمری در قالب نیروی انتظامی و تشکیل و احیاء ستاد مبارزه با مواد مخدر برای ایجاد تمرکز و هماهنگی میان عملکردها و روندهای سازمانهای ذیربط و استفاده مقطعی از نیروی انتظامی سپاه پاسداران و سرمایه گذاری کلان برای کنترل نوار مرکزی شرق کشور و علی رغم اقدامات سلبی و کنترل موفق، نه تنها مسئله مواد مخدر در کشور حل نشد و از میان نرفت بلکه بنا به

عواملی ابعاد گسترده ای به خود گرفت که البته این موضوع مسئله اصلی این تحقیق را به خود اختصاص می دهد و در این پژوهش بر آن هستیم که در جهت مرتفع کردن این چالشها چه اقداماتی باید صورت گیرد؟ در قبال ورود مواد مخدر به علت اقدامات ضعیف دستگاه های کشور و به این علت که اقدام های اولیه نظام پاسخ دهی جنایی کشور در قبال وارد کنندگان مواد مخدر انجام گرفت، عمدتاً جنبه سلبی و کمتر جنبه ایجابی داشت، از اینرو بسیاری از قاچاقچیان و وارد کنندگان مواد مخدر در صورت رهایی از مجازات در زمان کمی به این جرم بازگشته و اقدامات خود را از سر می گیرند.

علاوه بر مسائل گفته شده اقدامات سخت افزاری کشور از جمله عدم سیستم کنترل ماهواره ای و مشکل در کنترل مرزها و عدم همکاری با نهادهای بین المللی همه و همه سبب شده است که ورود مواد مخدر به کشور با ابعاد گسترده ای انجام گیرد و این تهدیدی برای کشور محسوب می شود.

به هر حال در همه جای دنیا مواد مخدر، به عنوان یک بحران بین المللی با ضربه ها و آسیب های جدی خود، باعث جلب افکار متولیان سیاست جنایی شده، به گونه ای که مبارزه با این مشکل بزرگ

یخش عظیمی از رسالت سیاست جنایی کشور را
تشکیل می دهد.^۱

پدیده‌های اجتماعی که امور واقعی هستند، به
خودی خود ناهنجار نیستند، بلکه پاره‌ای از آنها به
مرور زمان و بروز آثار زیان‌بار، به ویژه در مورد
تعرض به حیات، حقوق بشر و ارزش‌های اجتماعی،
ناهنجار یا جرم تلقی می‌شوند.^۲ امروزه پدیده مواد
مخدر خطر عظیم و مهلکی برای حیات بشری و
ارزش‌ها و کرامت انسانی است و دولت‌ها نیز با

^۱ کامیانی، حسین، سیاست‌های مختلف جنایی ایران در قبال مواد مخدر، پایان‌نامه

کارشناسی ارشد، رشته حقوق و جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه قم، ۱۳۸۰، ص ۱۲۸

^۲ عبدالفتاح، عزت «جرم چیست و معیارهای جرم‌انگاری کدام است؟»، ترجمه و

توضیح: اسماعیل رحیمی‌نژاد، مجله حقوقی دادگستری، ش ۴۱، ۱۳۸۱، ۱۳۵.

ملاحظه اینکه افرادی از راه تجارت مواد مخدر به ثروت‌های نامشروع و کلانی دست می‌یابند که موجب آشفته‌گی نظم اقتصادی و ایجاد شکاف عمیق در طبقات جامعه می‌گردد. افزون بر این، جامعه جهانی نیز پدیده مواد مخدر را یک پدیده ناهنجار بین‌المللی می‌داند که عده‌ای با کسب درآمد نامشروع ناشی از معاملات قاچاق مواد مخدر در سطح بین‌المللی، و انتقال آن به کشورهای مختلف و تطهیر آن و سرمایه‌گذاری در قسمت‌های مختلف تجاری بدون پرداخت مالیات به زندگی آرام و مرفه خود ادامه می‌دهند.^۱ مصرف ماده مخدر و تریاک

^۱کوشا، جعفر، «جرایم و مجازات‌ها و تحولات آن در قوانین کیفری ایران»،

مجموعه مقالات (سخنرانی‌های داخلی) همایش بین‌المللی علمی کاربردی جنبه-

در ایران از زمان زکریای رازی با کاربردهای پزشکی آغاز شد و در زمان سلسله صفویه به ماده‌ای اعتیادآور تبدیل گردید. کشت خشخاش را برای نخستین بار به دوران حکومت قاجار نسبت می‌دهند. البته دولت انگلیس در عصر ناصری برای گسترش اعتیاد در ایران، با تبلیغ اینکه تریاک درمان هر دردی است، مردم را که به دلیل فقر و کمبود پزشک از بیماری‌های گوناگون رنج می‌بردند، به این ماده مخدر معتاد کرد.^۱ حتی این دولت پس از

های مختلف سیاست جنایی در قبال مواد مخدر، ج ۱، چاپ اول، تهران: انتشارات

روزنامه رسمی، ۱۳۷۹، ۱۲۴.

^۱ اسعدی، سید حسن، مواد مخدر و روانگردان در حقوق جنایی ملی و بین‌المللی،

چاپ اول، تهران: نشر میزان، ۱۳۸۸، ص ۴۱

مدتی اعلام کرد سوخته تریاک را با قیمت مناسب از افراد استفاده کننده می‌خرد. این سیاست موجب تشویق افراد به مصرف بیشتر تریاک جهت کسب درآمد شد که خود زمینه سلطه و غارت بیشتر این دولت استعماری بر ایران گردید^۱ با آغاز برقراری نظام مشروطه و تشکیل مجلس شورای ملی انتظار می‌رفت قوه مقننه، قانونی برای تحدید کاربری تریاک به موارد علمی و پزشکی تصویب کند؛ زیرا در این زمانه سوء مصرف مواد مخدر جامعه را در سراشیبی سقوط قرار داده بود اما از یک سو، مسئولان نظام نوپای مشروطه از بیم بهانه- تراشی‌ها و شورش احتمالی مخالفان - به ویژه سوء

^۱ شاکرمی، عبدالحسین، مواد مخدر و اعتیاد، تهران: نشر گوتنبرگ، ۱۳۶۹، ص ۴۸

مصرف‌کنندگان تریاک - از این کار خودداری کردند، و از سوی دیگر، با تصویب قانونی برای مبارزه قاطع با عوامل قاچاق مواد مخدر در مجلس اول، افزایش ناگهانی و جهشی نرخ مواد مخدر و بالا رفتن ریسک قاچاق محتمل بود. البته اگر مبارزه‌ای هم در کار نبود، باعث فراوانی بیشتر مواد مخدر و در نتیجه، گسترش اعتیاد می‌گردید. بنابراین، قانون‌گذار باید با اتخاذ بهترین شیوه و مفیدترین آن، ضمن توجه به عواقب تصمیم‌گیری‌ها، به گونه‌ای با این پدیده شوم برخورد می‌کرد که ضمن جلوگیری از بروز تنش‌های احتمالی در آینده، تا حد ممکن راه گسترش سوء مصرف مواد مخدر را سد کند. از این

رو، قوه مقننه با لحاظ همه جوانب تصمیم گرفت
بررسی مشکل مواد مخدر در نخستین دوره قانون-
گذاری مسکوت بماند و تصمیم‌گیری به دوره بعد
موکول گردد که در سال ۱۲۸۹ نخستین «قانون
تحدید تریاک» به تصویب مجلس شورای ملی رسید
اکنون بیش از یک قرن از مبارزه با قاچاق و سوء
مصرف مواد مخدر، در سطوح ملی، منطقه‌ای و
جهانی می‌گذرد. در این میان کشور ایران که بر اثر
موقعیت جغرافیایی درگیر قاچاق و ترانزیت مواد
مخدر از کشورهای همسایه شرقی، به ویژه افغانستان
به مسیر بالکان بوده و هست، اکنون گرفتار قاچاق
مواد مخدر صنعتی به داخل کشور هم شده که
آشنایی ناکافی با انواعی از این مواد، کشف آنها را با

اشکال بیشتری روبه‌رو کرده است.^۱ آمارها نشان می‌دهد نزدیک به یک میلیون نفر در افغانستان به دلیل فقر و نبود شغل در کار کشت و تولید خشخاش فعالیت دارند^۲ و افزون بر تولید عمده تریاک جهان، بیش از ۲۶ درصد هروئین و ۴۲ درصد کوکائین جهان نیز در این کشور تولید می‌شود. ضمناً بر اساس گزارش UNODC، ارزش کل تجارت مواد مخدر جهان در سال ۲۰۰۶، بیش از ۳۲۰ میلیارد دلار بوده است. در این بین شبکه‌های

^۱ اسعدی، سید حسن، مواد مخدر و روانگردان در حقوق جنایی ملی و بین-

المللی، چاپ اول، تهران: نشر میزان، ۱۳۸۸، ص ۱۵

^۲ رئیس دانا، فریبرز «بازار مواد مخدر در ایران: قیمت، مصرف و تأثیر گذاری

تولید خارجی»، مجله جامعه‌شناسی ایران، دوره چهارم، ۱۳۸۱، ص ۹۸

قاچاق، عمده‌فروشی و حمل و نقل، ده‌ها برابر ارزش افزوده‌ای که نصیب زارعان افغانستان می‌شود، سود می‌برند. بنابراین در زنده نگه داشتن سازوکار تولید و مصرف و قاچاق فعال‌اند. فقر گسترده و بیکاری، به ویژه در مناطق شرقی ایران، شمار زیادی قاچاقچی خرده‌پا و همکار برای جابه‌جایی می‌سازد. برآورد- های مربوط به خسارت مواد مخدر در ایران بر حسب روش به متوسط سالیانه شش میلیارد دلار می‌رسد. به طور متوسط بر اساس آمار، سالیانه حدود ۲۰۰ نفر از اعضای نیروی انتظامی کشور در جریان مبارزه با مواد مخدر به قتل می‌رسند، و حدود ۲۰۰ تن مواد مخدر کشف می‌شود. چیزی حدود ۷۰۰ تا ۷۵۰ نفر از قاچاقچیان و حاملان نیز به قتل می‌رسند یا

اعدام می‌شوند. این ارقام همچنین از نابسامانی‌های شدید اجتماعی حکایت دارند. هزینه‌های اجتماعی شامل معتادان، از کار افتادگان، هزینه‌های اقتصادی و از همه مهم‌تر قبول مجازات اعدام و برخورد خشونت‌بار با قربانیان از یک سو و عاملان غیرقابل کنترل از دیگر سو در کشور بسیار بالا است که این مقدار هزینه سنگین کاملاً غیرقابل دفاع است افزون بر اینها، در دهه گذشته جمع وسیعی از داروها و پیش‌سازها، استفاده‌ای فراگیر و عمومی یافت که از یک سو در پیمان‌نامه‌های ۱۹۶۱، ۱۹۷۱ و ۱۹۸۸ مدنظر قرار نگرفته و از سوی دیگر از سال ۱۳۳۸ به بعد، قانون‌گذار ایران به اصلاح آن اقدام نکرده

است. این موضوع سبب شیوع مصرف استروئیدهای آنابولیک، قرص‌های هیجان‌آور از جمله اکستاسی، داروهای آرام‌بخش و سایر داروهای جدیدی که در قانون سابق جرم‌انگاری نشده، گردید که در حال حاضر موجب بروز آسیب‌های جدی شده‌اند.^۱ در این میان یکی از مهمترین آسیب‌های موجود مشکلات و نقص‌هایی می‌باشد که در سیستم پاسخ دهی جنایی کشور در قبال عرضه و ورود مواد مخدر وجود دارد و در هر دوره نیز با تصویب قوانین جدید و راهکارهای نامناسب به این مشکلات افزوده می

^۱ جمشیدی، علیرضا «آسیب‌های مصرف مواد مخدر و ضرورت اصلاحات قانونی»، فصلنامه علمی - پژوهشی رفاه اجتماعی، سال چهارم، ش ۱۴،

شود در این پژوهش مسئله اصلی تحقیق شناسایی
این روندهای نامناسب و پیشنهاداتی در جهت
اصلاح این مسائل می باشد.

فصل اول

قوانین مربوط به ورود و عرضه مواد مخدر در ایران و نقش دستگاه ها در کنترل ورود و عرضه مواد مخدر

در این فصل بر آن هستیم کار را در دو بخش به انجام برسانیم در بخش اول به سیر تاریخی قوانین مصوب شده در مورد مبارزه با جرائم مواد مخدر را بیان کنیم و در این رابطه نقاط ضعف و قوت این قوانین را مورد بررسی قرار دهیم. در بخش دوم مقررات بازدارنده از ارتکاب جرایم در هر اجتماع، در راستای تأمین نظم در جامعه و امنیت اجتماعی را مورد بررسی قرار می دهیم.

بخش اول: سیر تاریخی قوانین مصوب شده در مورد مبارزه با جرائم مواد مخدر در این بخش بر آن هستیم سیر تاریخی قوانین مصوب شده در مورد مبارزه با جرائم مواد مخدر را بیان کنیم و در این رابطه نقاط ضعف و قوت این قوانین را مورد بررسی قرار دهیم.

مبحث اول: بررسی قوانین مصوب شده در مبارزه با ورود و عرضه مواد مخدر در دوران قبل از انقلاب با تبدیل جرایم مواد مخدر به یکی از پیچیده‌ترین و مهم‌ترین جرایم سازمان یافته و بروز آسیب‌های مختلف فردی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی آن،

اتخاذ سیاست جنایی جامع و همه‌جانبه در راستای مقابله با آن ضروری می‌نماید. از این رو، بررسی و شناخت سیر قانون‌گذاری و تحولات آن و تجربه درازمدت در زمینه انواع واکنش‌های کیفری و غیرکیفری می‌تواند راهگشای سیاست‌گذاران و قانون‌گذاران در خصوص تدوین قوانین سودمندتر و کارآمدتر باشد.

گفتار اول: دوره اول قانون-گذاری از سال ۱۲۸۹ تا ۱۳۳۳
قانون‌گذاری در زمینه مواد مخدر در حقوق ایران تحولات و فراز و فرودهای مختلفی را پشت سر گذاشته است. تا سال ۱۲۸۹ شمسی در ایران مواد مخدر تابع نظم حقوقی نبود و به عنوان کالایی مجاز

معامله و مصرف می‌شد. در این سال، دولت به فکر نظم بخشیدن به کشت و مصرف مواد مخدر افتاد . البته این امر تحت تأثیر جو جهانی و بین‌المللی نیز بود که در سال ۱۹۰۹ نمایندگان ۱۳ کشور - از جمله ایران- را در شانگهای چین به طور مکرر طی ۵ سال گرد هم آورد تا برای مقابله با قاچاق مواد مخدر و محدود کردن استفاده از تریاک به موارد پزشکی و تحقیقات علمی تصمیم‌هایی اتخاذ و راهبردهای بازدارنده از قاچاق تریاک را ارائه دهند .^۱ البته قوانین مصوب، در آغاز تنها به نحوه تنظیم کشت مواد مخدر و توزیع آن در میان مردم

^۱ اسعدی، سید حسن پیشین، ص ۱۴

پرداختند و در واقع هدف این قوانین ایجاد زمینه‌های تازه برای اخذ مالیات از مردم بود اما کم‌کم با افزایش اعتیاد در میان مردم و فشاری که از طرف مردم و گروه‌های اجتماعی و مراجع بین‌المللی بر دولت وارد شد، جرم‌انگاری در این زمینه آغاز گردید^۱ واکنش قانون‌گذار ابتدا با تعیین مجازات جزای نقدی آغاز شد که در برخی موارد با مصادره مواد مخدر ممنوعه و حبس‌های کوتاه‌مدت نیز همراه گشت و به مرور زمان با تجدیدنظر در قوانین، بر میزان مجازات‌ها افزوده شد.

^۱ رحمدل، منصور، «تحولات سیاست جنایی در قلمرو مواد مخدر»، مجله حقوقی

بند اول: قانون تحدید تریاک و نواقص آن

نخستین قانون مدون «قانون تحدید تریاک
مصوب ۱۲۸۹/۱۲/۲۲ بود. این قانون مشتمل بر شش
ماده است که بر اساس ماده اول آن مقرر شد: از هر
مثقال تریاک مالیده ۳۰۰ دینار مالیات اخذ شود و در
ماده چهارم مقرر شد: از اول سال هشتم (پس از
تاریخ اجرای قانون) استعمال شیره کلیتاً و استعمال
تریاک غیر از آنچه برای دوا لازم است، ممنوع
خواهد بود. هرچند تصویب این قانون، آغاز خوبی
برای پیشگیری از اعتیاد به تریاک بود اما در عمل
توفیق چندانی به دست نیاورد؛ زیرا ۱۰: برای سوء

مصرف کنندگان سوخته تریاک به جز ضبط سوخته کشف شده مجازاتی مقرر نشده بود؛ ۲. سوخته‌های کشف شده را تبدیل به شیره می‌کردند و دوباره به معتادان شیره‌ای می‌دادند؛ ۳. بر اثر عدم کنترل دولت بر مصرف کنندگان تریاک و فرآورده‌های آن و جدی نگرفتن اجرای قانون توسط مأموران و مقطعی عمل کردن آنها، نه تنها از شمار معتادان در سال ۱۲۹۷ کاسته نشد، بلکه روزبه‌روز بر تعداد آنها افزوده شد؛ ۴. از مهم‌ترین مشکلاتی که در طول کشت خشخاش در ایران از مشروطه تا انقلاب اسلامی ادامه داشت، رویکرد اقتصادی تولید و صدور تریاک بود که تمام دولت‌ها در طول حدود هفتاد سال به تریاک به صورت کالایی صادراتی و

ارزآور می‌نگریستند و کمترین تالی فاسد آن این بود که وقتی خشخاش کشت می‌شد و در دسترس بود، مورد سوء مصرف مردم، به ویژه کشاورزان و اطرافیان آنها قرار می‌گرفت. این دید اقتصادی در ماده پنج این قانون آشکارا دیده می‌شد که به موجب آن، تریاکی که از کشور خارج می‌شد، به خاطر ارزآوری آن از پرداخت مالیات معاف بود؛ ۵. چون نص صریحی بر حرام بودن سوء مصرف تریاک در منابع فتوا وجود نداشت. مراجع تقلید هم از صدور فتوا مبنی بر حرمت آن خودداری می‌کردند و تنها عالمی که در باب حرمت تریاک‌کشی کتاب «ذوالفقار در حرمت کشیدن تریاک» را نوشت و در

سال ۱۲۷۷ منتشر شد، ملاعلی گنابادی بود که مرجع تقلید به شمار نمی‌آمد. هرچند با گذشت زمان، بسیاری از مراجع تقلید به صراحت فتوا به حرمت اعتیاد و مقدمات مواد مخدر داده‌اند؛^۱ ۶. جامع و مانع نبودن قوانین و ابهام در برخی مواد قانونی که به اعمال سلیقه‌های متفاوت متولیان اجرای قانون می‌انجامید.^۲ جالب اینکه نه تنها مواد مخدر در قانون

^۱ فقهای امامیه و اهل سنت از دو جهت استعمال مواد مخدر و نیز تولید و تجارت آن را تحریم کرده‌اند: ۱. از جهت ضررها و زیان‌هایی که برای مصرف‌کننده دارد و موجب ورود ضرر به جسم و روان خص شده و حالت مستی در انسان به وجود می‌آورد و عقل او را زایل می‌کند؛ نقل شده از اسعدی

۲. داشتن مفساد اجتماعی و اقتصادی فراوان (مرعشی، ۱۳۷۹: ۱۶۵-۱۶۶). از این رو، در استفتائاتی که از مراجع تقلید به عمل آمده است بر عدم جواز و حرمت این مطلب تأکید نموده و مبارزه با آن را وظیفه حکومت دانسته‌اند

^۲ اسعدی، پیشین، ص ۷۰

تحدید تریاک، جرم‌انگاری نشده بود، بلکه خرید سوخته تریاک از معتادان از جنبه‌های تشویقی این قانون به شمار می‌رفت.^۱ البته پس از قانون اصلاحی سال ۱۲۹۳، قانون منع واردات مواد مخدر به ایران در سال ۱۳۰۱ تصویب شد و ظاهراً علت تصویب آن، شروع قاچاق کوکائین و هروئین در سال ۱۳۰۰ به ایران بوده است. این قانون که صرفاً ورود مواد مخدر به ایران را ممنوع کرده بود، در زمینه ممنوعیت یا تحدید تولید آن در داخل هیچ حکمی نداشت و کشت‌کاران مواد مخدر از جمله تریاک، به تولید آن ادامه می‌دادند و مأمورین وزارت دارایی

^۱ رحمدل، منصور پیشین، ص ۱۲۲

نیز به کار تهیه شیره مطبوع و تأمین نیاز معتادان می-
پرداختند. در این زمان اقتصاد ایران وابستگی
شدیدی به تریاک پیدا کرده و تریاک بعد از نفت
که توسط کارتل‌های انگلیسی به غارت می‌رفت،
مهم‌ترین کالای صادراتی ایران شمرده می‌شد. نتیجه
این سیاست‌گذاری تقنینی در قوانین پیش‌گفته،
وابستگی شدید اقتصاد ایران به تریاک، به عنوان
یک کالای صادراتی مهم بود و همین رویکرد
اقتصادی (اخذ مالیات) مانع جدی برای اتخاذ
سیاست‌های مبارزاتی علیه این ماده به شمار می‌آمد
۱.

^۱قناد، فاطمه «بررسی تناسب میان جرم و مجازات در جرایم مواد مخدر در نظام حقوقی ایران»، مجموعه مقالات (سخنرانی‌های داخلی) همایش بین‌المللی علمی

ماده ۲۷۵ قانون مجازات عمومی

قانون گذار پیش از انقلاب با ذکر تنها یک ماده (۲۷۵) در قانون مجازات عمومی مصوب ۱۳۰۴/۱۱/۷ به موضوع مواد مخدر آن هم تنها جرم-انگاری استعمال علنی بعضی از مواد مخدر بسنده کرده بود و در سایر موارد خارج از مجموعه قوانین به صورت قانون خاص و پراکنده در زمینه مواد مخدر جرم‌انگاری و تعیین مجازات نموده بود البته

کاربردی جنبه‌های مختلف سیاست جنایی در قبال مواد مخدر، ج ۱، چاپ اول،

تهران: انتشارات روزنامه رسمی، ۱۳۷۹، ص ۲۱۰

اکوشا، جعفر. پیشین، ص ۱۲۷

در سال ۱۳۲۸ ماده ۲۷۵ قانون مجازات عمومی اصلاح و در ۵ بند مقرراتی پیش‌بینی گردید . بنابراین، سیاست کلی دولت وقت و قوه مقننه در آغاز این بود که از مصرف داخلی تریاک بکاهند و کاری کنند که تریاک فقط در بازارهای خارجی به فروش برسد. البته در عمل این قانون از سوء مصرف مواد مخدر نکاست. از این رو، سیاست بعدی بر این قرار گرفت که دست کم از تجاهر به استعمال تریاک و مواد مضر مشابه آن جلوگیری شود. لذا همچنان که گذشت، مطابق ماده ۲۷۵ قانون مجازات عمومی مقرر شد: عمل کسی که متجاهرا مسکرات، افیون، شیره تریاک، مرفین، بنگ یا چرس استعمال نماید، جرم شناخته شده و برای آن مجازات هشت روز تا

سه ماه حبس یا تأدیه غرامت از ده تومان تا پنجاه تومان تعیین گردید. این قانون نیز توفیقی به دست نیاورد؛ زیرا توجه دولت به تریاک به عنوان یکی از منابع عمده درآمد، هرگز امر و نهی را در این راستا (یعنی ممنوعیت تجاهر به مصرف) توجیه نمی کرد.

بند دوم: قانون انحصار دولتی تریاک

جواز تولید مواد مخدر در داخل کشور، سرانجام جامعه بین‌المللی را بر آن داشت که به دولت ایران برای تحدید تولید آن فشار آورد، به نحوی که در گزارش هیئت تحقیق در ژنو توسط جامعه ملل، دولت ایران صریحا عامل فساد و اعتیاد و مسئول تأمین تریاک برای معتادان سایر نقاط دنیا قلمداد

گردید. در پی این فشارهای بین‌المللی بود که در سال ۱۳۰۷/۴/۲۶ قانون انحصار دولتی تریاک به تصویب رسید. وزیر مالیه وقت در فلسفه ارائه این لایحه اظهار می‌کند: «ما از ارائه این لایحه دو نیت داریم: یکی عایدات که باید سعی شود به جای ده کرور (پانصد هزار) از این محصول پنجاه کرور به دست آید؛ دوم برای حفظ نژادمان باید کمتر تریاک بکشیم»^۱ از تاریخ تصویب این قانون کلیه معاملات، نگهداری، انبار کردن، تهیه و تدارک، حمل و نقل و صدور تریاک، شیره و چونه اعم از مصرف داخلی و خارجی در انحصار دولت قرار گرفت و مالک

^۱ اسعدی، سید حسن، پیشین، ص ۷۱

مکلف شد پیش از شروع به کشت تریاک، به اداره مالیه محل اظهارنامه بدهد و صاحبان شیره مکلف شدند شیره‌ها را به انبارهای وزارت مالیه داده و قبض رسید دریافت کنند. معتادان نیز مکلف شدند در قبال اخذ تریاک و سوخته، وجهی بپردازند. دولت می-توانست جواز صدور تریاک به خارج از کشور را بفروشد؛ ورود تریاک از مرزها ممنوع و در صورت نداشتن مجوز از موسسه انحصار تریاک، این ممنوعیت در حکم قاچاق تلقی شد، بدون آنکه برای آن مجازات و یا حتی ضمانت اجرای دیگری تعیین شود. بر اساس این قانون یک برنامه ده‌ساله جهت ترک اعتیاد معتادان تهیه شد و موسسه‌ای به نام

«موسسه انحصار دولتی تریاک» تأسیس گردید. با تصویب این قانون، شیره‌کش‌خانه‌های زیادی راه‌اندازی گردید و هر روز بر شمار آنها افزوده شد. تولید تریاک عملاً افزایش چشمگیری یافت و زمینه‌های رواج بازار سیاه و قاچاق این ماده فراهم گردید. شاید همین امر یکی از علل تصویب قوانین مجازات مرتکبان قاچاق از سال ۱۳۰۷ به بعد بود. از سوی دیگر، مالیات‌های سنگین مندرج در ماده ۲ قانون انحصار دولتی، به معافیت‌های مالیاتی در سال ۱۳۱۲ تبدیل شد و تصویب نظام‌نامه هیئت وزیران در سال ۱۳۱۳ نیز باعث هرج‌ومرج در میزان کشت خشخاش و احتکار آن و تریاک‌چهرت ارئه به قیمت‌گزارف و سپس عرضه فراوان تریاک در سطح شهرها

شد؛ به گونه‌ای که هیئت وزیران را مجبور ساخت، با تصویب مقررات مربوط به تحدید کشت خشخاش در ۲۲ منطقه کشور، موجبات خالی شدن انبارها و پایین آمدن قیمت را فراهم آورد که البته نتیجه‌ای جز گسترش اعتیاد در سطح کشور نداشت در ادامه این روند در سوم آذر ۱۳۰۸، به منظور توفیق در کشف تریاک‌های مخفی شده در جاهای مشکوک، قانونی تحت عنوان «طرز جلوگیری از قاچاق تریاک» به تصویب رسید. به موازات اقداماتی که دولت به منظور جلوگیری از مصرف داخلی تریاک انجام می‌داد، قانون‌گذار برای دور نماندن از قافله جهانی مبارزه با مواد مخدر در ۱۳۱۰/۴/۲۱ با

تصویب ماده واحده قانون «اجازه الحاق دولت ایران به مقررات بین‌المللی راجع به تحدید ساخت و تنظیم توزیع ادویه مخدره» به کنوانسیون تحدید ساخت و تنظیم توزیع مواد مخدر مورخ ۱۹۳۱ ژنو پیوست»^۱.

قانون اصلاح قانون انحصار دولتی تریاک

در قانون اصلاح قانون انحصار دولتی تریاک مصوب ۱۳۱۱/۵/۴ نیز مجازات جزایی نقدی و حبس برای دایر کردن شیره کش‌خانه و فراهم کردن وسایل استعمال شیره مطبوخ پیش‌بینی شده بود.

در سال ۱۳۱۲ «قانون مجازات مرتکبین قاچاق تریاک» تصویب و طی آن علاوه بر نسخ کلیه

^۱ اسعدی، سید حسن، مواد مخدر و روانگردان در حقوق جنایی ملی و بین-

قوانینی که برای مجازات قاچاق وضع شده بود، تریاک در ردیف اموال موضوع عایدات دولت قرار گرفت و فرار از پرداخت درآمدهایی که برای دولت نسبت به تریاک در نظر گرفته شده بود، عنوان «قاچاق» به خود گرفت. به موجب این قانون برای کسانی که از مقررات قانون انحصار دولتی تریاک تخلف نمایند و تریاک آنها در خارج از انبار دولتی کشف شود، علاوه بر ضبط آن به نفع دولت، مجازات‌هایی به صورت حبس یا جزای نقدی به مبلغ ثابت یا نسبی معین گردید^۱. از سوی دیگر، سیاست

^۱ خشخاش اتخاذ معافیت‌های مالیاتی به جای مالیات‌های سنگین به موجب ماده

مالیاتی اراضی زیر کشت به بروز اختلاف قیمت
تریاک در شهرها و روستاها و در نتیجه، گسترش
قاچاق انجامید. قانون ۱۳۱۳ که بعداً توسط برخی از
تحلیل‌گران به «قانون انتحار» مشهور شد، بی‌شبهت
به یک قانون تشویقی برای قاچاقچیان تریاک نبود؛
زیرا کشاورزان هر قدر می‌خواستند خشخاش می‌-
کاشتند و تریاک را مخفی می‌کردند و در مواقع
مناسب آنها را به دلالان و قاچاقچیان تحویل می‌-
دادند یا برای فروش به شهرها عرضه می‌کردند. یکی
دیگر از آثار سوء این قانون هرچ‌ومرج کامل در
میزان کشت خشخاش، پر شدن انبارهای دولتی و
عرضه فراوان و اختلاف قیمت در شهرها و روستاها
بود. از این رو، در سال ۱۳۲۲ یک تشکل مردمی به

نام «انجمن مبارزه با تریاک و الکل» تأسیس شد. از این رو، جو فرهنگی، اجتماعی و سیاسی گسترده‌ای علیه اعتیاد و فساد ایجاد گردید^۱ در ادامه برای کاستن از شمار معتادان، «تصویب‌نامه راجع به منع استعمال مواد مخدر» در ۱۳۲۵/۶/۱۸ به تصویب هیئت وزیران رسید که به موجب آن عموم مردم باید تا تاریخ ۱۳۲۵/۸/۱ موجودی مواد افیونی خود را به نزدیک‌ترین شعبه انحصار تریاک تحویل می‌دادند، و گرنه به عنوان قاچاق مورد تعقیب قرار می‌گرفتند. صرف‌نظر از توفیق یا شکست برنامه‌های مورد نظر دولت، آخرین قانون در این دوره اصلاح ماده ۲۷۵

^۱ جمشیدی، پیشین، ص ۱۷۵

قانون مجازات عمومی است که در راستای منع استعمال تریاک انجام شد. در این اصلاحیه تغییرات زیر قابل توجه است: ۱. استعمال مواد مخدر به نحو «علن» جانشین استعمال آن به صورت «تجاهر» شد؛ یعنی قانون‌گذار توانست نسبت به سابق یک قدم به هدف نزدیک‌تر شود؛ ۲. برای نخستین بار «هروئین و کوکائین» به مواد ممنوعه افزوده شد؛ ۳. دایر کردن محل برای استعمال مواد مزبور با تعیین مجازات ممنوع گردید؛ ۴. قبول خدمت در محل‌های مزبور، معاونت در جرم محسوب شد؛ ۵. عدم گزارش یا گزارش خلاف واقع مأموران و ضابطان مطلع از

وجود چنین محل‌هایی، جرم‌انگاری شد؛ ۶. مجازات
این جرایم بین سه ماه تا سه سال حبس تأدیبی بود^۱
**گفتار دوم: دوره دوم قانون-
گذاری از سال ۱۳۳۴ تا ۱۳۴۷**
در این دوره با گسترش اعتیاد داخلی و افزایش
قاچاق و تحت تأثیر فشارهای جهانی، مبارزه با مواد
مخدر شدت بیشتری یافت و برای اولین بار مجازات
اعدام در سطح گسترده تعیین و اجرا گردید .

**بند اول: قانون منع کشت
خشخاش و استعمال تریاک**

^۱ اسعدی، پیشین، ص ۷۵